

İrəvan müəllimlər seminariyasının milli təhsil tariximizdə yeri

Əməkdar elm xadimi, professor Fərrux Rüstəmovun İrəvan Müəllimlər Seminariyasının azərbaycanlı müəllim və məzunlarının həyatı və pedaqoji fəaliyyətləri haqqında məlum arxiv materiallarına istinadən hazırladığı yubiley toplusu tarixi-pedaqoji məzmunu ilə bərabər illustrativ dizaynı ilə də diqqəti cəlb edir.

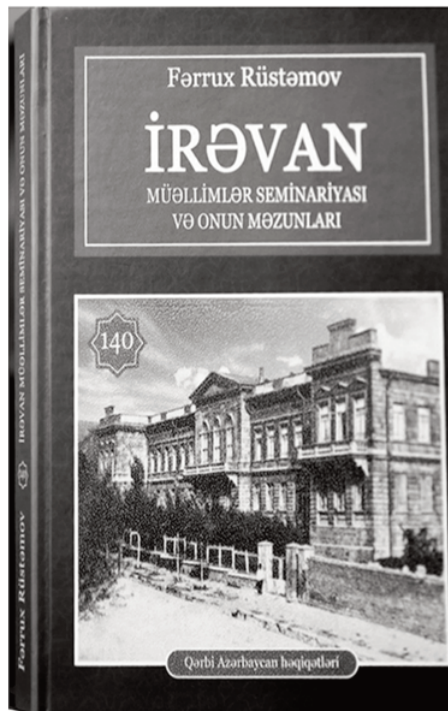
Ümumiyyətlə, İrəvan təhsil mühiti uzun müddət mülki və təhsil tarixçiliyinin predmeti olmamış, bu məsələ sanki Sovet Ermənistanının öhdəsinə buraxılmışdır. Amma müstəqillik dövrü ölkəmizdə tarixi-pedaqoji tədqiqatlarda yeni tendensiya hakim olmuş, məlum əlçatan arxiv materiallarına istinadən İrəvan ictimai-maarifçi mühiti, o cümlədən teatrı, dramaturgiyası, mətbuatı, publisistikası, ədəbiyyatı və musiqi haqqında araşdırmalar aparılmışdır.

Bu tədqiqatları iki qrupa bölmək olar: birincisi bayaq qeyd etdiyim kimi mövcud arxiv materiallarına istinadən bilvasitə aparılan araşdırmalar. İkincisi isə Çar Rusiyası dövrü maariflə, mədəniyyətlə bağlı aparılmış və məsələni bilvasitə əhatə edən araşdırmalar.

Fərrux Rüstəmovun bu yaxınlarda "Elm və Təhsil" nəşriyyatında çapdan çıxmış "Qərbi Azərbaycan həqiqətləri" seriyasından "İrəvan Müəllimlər Seminariyası və onun məzunları" kitabı cənab prezidentin 29 dekabr 2021-ci il tarixli "İrəvan Müəllimlər Seminariyasının 140 illiyinin qeyd edilməsi haqqında" məlum sərəncamına vətəndaş-ziyalı münasibəti olaraq dəyərləndirilə bilər.

Haqqında bəhs edilən sərəncamla başlayan kitaba AMEA-nın Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunun direktoru, AMEA-nın müxbir üzvü, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor əməkdar elm xadimi Misir Mərdanovun giriş rəyindəki belə bir fikrini xüsusi qeyd etməliyik ki, "müəllif İrəvan Maarifçilik mühiti və İrəvan Müəllimlər Seminariyası ilə bağlı fakt və hadisələri zaman və məkan kontekstində dəyərləndirmiş, ictimai-siyasi hadisələrin fonunda təhlil etmişdir. İrəvan mahalında ədəbi-ictimai, elmi-mədəni həyatın ənənvi dolğunluğunun və canlılığının qorunub saxlanılmasında təqdirəlayiq xidmətlər göstərmiş, pedaqoji fikir sənəməmizə yadda qalan səhifələr yazmış maarifçilərin həyat və fəaliyyətinin ən mühüm məqamlarına işıq salmışdır".

Müəllif indiyədək aparılmış və problemi bilavasitə və bilvasitə əhatə edən araşdırmalara, xüsusilə akad. Hüseyn Əhmədovun "XIX əsr Azərbaycan məktəbi", "Azərbaycan məktəb və pedaqoji

fikir tarixi", "Avrasiya xallarının məktəb və pedaqoji fikir tarixinə dair очерklər" akad.Y.Mahmudov və b. "İrəvan xanlığı", akad.Misir Mərdanovun "Azərbaycan təhsil tarixi" adlı çoxcildiyini, eləcə də Nazim Mustafanın "İrəvan tarixi", Cəfər Cəfərov və Cəlal Allahverdiyevin "İrəvanda milli maarifçilik mühiti" əsərlərini, nəhayət, son dövrlərin tarixi-pedaqoji və milli yaddaşın bərpasına hədəflənmiş "İrəvan Müəllimlər Seminariyasının 140 illiyinin qeyd edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamının elmi-pedaqoji, siyasi-ideoloji, mədəni-mənəvi əhəmiyyətini şərh edən müəllif, əvvəlcə qədim Azərbaycan şəhəri İrəvanda maarifçilik mühitinin spesifik xüsusiyyətlərini şərh etmiş, dini və dünyəvi təhsilin inkişaf istiqamətlərini ümumiləşdirmiş, müəllim kadrlarının hazırlığını zəruri edən səbəbləri müəyyənləşdirmişdir. Bundan sonra tarixi və elmi-pedaqoji ardıcılıqla müəllim seminariyaları xüsusilə İrəvan Müəllimlər Seminariyası, onun Azərbaycanlı müəllim və məzunları haqqında əhatəli məlumat verilmiş, seminariyanın nəzdindəki təcrübə məktəbinin müəllim kadrları hazırlığındakı yeri və rolu müəyyən edilmişdir. Kitabın digər məziyyəti bu təhsil müəssisəsində tədrisin məzmunu, təlim tərbiyə və pedaqoji təcrübə işlərinin təşkili, tələbə və müəllimlərin pedaqoji hazırlığının və mənimləmənin qiymətləndirilməsi ilə bağlı verilən məlumatlar yeniliyi, şərh üslubu ilə fərqlənməklə maraqla oxunur. O, dövrün rəsmi

inzibati-humanitar həyatı ilə bağlı ciddi hesabat toplusu olan "Qafqaz təqvimi (Kafkazkiy kalendarı)" illər üzrə ardıcılıqla izləyərək İrəvan Xanlığı ərazisinə daxil olan şəhər və kəndlərdəki qəza, kənd, rus-müsəlman məktəblərinin, progimnaziya, gimnaziya, seminariya səviyyəsində təhsil formalarının sistemli siyahısını verməklə, seminariyanın aşağıdakı azərbaycanlı şəriət və ana dili müəllimlərinin, eləcə də buraya rəhbərlik etmiş rus millətindən olan direktorların siyahısını vermişdir. (Axund Məhəmmədbağır Hacı Mehdi oğlu Qazızadə, Rəhim Musarza oğlu Xəlilov, Həmid bəy Xəlil ağa oğlu Şahaxtinski, Mirzə Cabbar Abbas oğlu (məşhur fars Abbas ləqəbli İrəvanlı ziyalının oğlu) Məhəmmədzadə (bir çox yerlərdə Məmmədov, Məhəmmədzadə kimi də qeyd edilir-H.B) Həbib bəy Yusif oğlu Səlimov haqqında qısa очерklər vermişdir.

Eləcə də kitabda seminariyanın azərbaycanlı məzunları (Rəşid bəy Əsədulla bəy oğlu İsmayılov, Fərrux bəy Əlikişi oğlu, Ağakəşibəyov Həşim bəy Mirabdulla oğlu Vəzirov, Tağı bəy Baxşəli bəy oğlu Şəfiyev, Vahid Mehdi bəy oğlu Musabəyov, İbrahim Qafar oğlu Şəfiyev (sonralar Türkiyənin məşhur rəssamı İbrahim Şəfi- H.B) Cəfər bəy Cəfərbəyov, Həsən bəy Qaziyev, Əli Əzim oğlu İbrahim, Mehdi Kərbəlayi Məhəmmədəli oğlu Kazımov (sonralar İrəvan Pedaqoji Texnikumunun direktoru olmuşdu-H.B) Hüseynəli bəy Həsən bəy oğlu Rüstəmbəyov, İbrahim ağa Hacı Vəli ağa oğlu Şahaxtinski, Mirzə Bağır Yusif bəy oğlu Əliyev, Ələkbər Molla Hüseyn oğlu Qədimov, Aslan bəy Məhəmmədəli bəy oğlu Nabatəlibəyov, Əkbər Mehdi oğlu Əkbərov və b.) haqqında verilən qısa очерklin gələcəkdə daha sistemli tədqiqatlar üçün dəyərli mənbə olacağı şübhəsizdir.

Kitabın digər məziyyəti sovet dövrünədək, yəni İrəvanın Ermənistanına verilməsində olan dövrdə Avropada, Rusiyada və Ukraynada ali təhsil alan irəvanlılar haqqında da icmal-siyahının verilməsi təqdir edilməli, onların ictimailəşməsi yeni tədqiqatçılar nəslinə üçün də çox vacibdir. Əsərdə bir daha vurğulanır ki, "Üləma, füzəla və şüəra (F.B. Köçərli) yurdu kimi tanınan İrəvan şəhəri yarıdığı gündən xalqımızın mədəniyyət və mənəviyyət mərkəzlərindən birinə çevrilmiş, həm xanlıqlar dövrünədək, həm də xanlıqlar dövründə milli dövlətçilik tariximizin ayrılmaz tərkib hissəsi olmuşdur".

Xalqımızın parçalanaraq, tarixi torpaqlarından məhrum edilməsini, İrandan, Türkiyədən ermənilərin kütləvi şəkildə buralara köçürülməsini təmin edən Güllüstan (1813) və Türkmənçay (1828) sülh müqavilələri ilə gələcək milli fəlakətlərin əsası qoyulmuşdur ki, tədqiqatda bu məsələlərə də milli maarifçilik prizmasından mövqe bildirilmişdir.

Bu ərazilərdə yerləşdirilən ermənilər sonralar havadarlarının köməyi ilə "Erməni vilayətinin", sonralar da İrəvan Quberniyasının yaranmasına nail oldular ki, bu da AXC dövründə İrəvan mərkəzi Sovet Ermənistanın yaradılması ilə nəticələndi. Beləliklə, əsərin müllifi bu qısa tarixi rakursla İrəvanda mövcud ictimai-maarifçi baxışın əhatəli icmal mənzərəsini yaratmış xalqımızın bu diyarda var olması uğrunda milli mücadiləsinin əsasını təşkil etdiyi milli maarifçiliyin yeni istiqamət almasını əsaslandırma bilmişdir.

Ümumiyyətlə əməkdar elm xadimi professor Fərrux Rüstəmovun "İrəvan Müəllimlər Seminariyası və onun məzunları" kitabı "Qərbi Azərbaycan həqiqətləri" seriyasından mühüm əhəmiyyətə malik illustrativ tarixi-elmi əsər olaraq elmi-pedaqoji əhəmiyyətinə görə də son dövrün ciddi tədqiqatlarından hesab edilə bilər.

Həsən BAYRAMOV,
Bakı Qızlar Universitetinin
"Pedaqogika" kafedrasının
müdiri
pedaqogika elmlər doktoru,
professor əvəzi
Pedaqoji və Sosial Elmlər
Akademiyasının akademiki